PÉNTEK JÁNOS

A romániai magyar nyelvtudományi kutatások

Az egyik rokonszenves megállapítás szerint a nyelvtudománynak az az elsődleges feladata, hogy azt tanulmányozza, mennyi a szabadságunk és a kötöttségünk a legfontosabb emberi magatartásban, a beszédben. Az előbbihez, a „szabadság" fölméréséhez a nyelv hagyományait, gazdagságát, végtelenségét, sokszínűségét, teremtő erejét, kreatív és produktív jellegét kell tudatosítania, a kötöttségek ismeretéhez a nyelv rendszerszerűségét, fejlődésének és működésének szabályszerűségeit, logikáját és logikátlanságát. Ennek a két tényezőnek, a szabadságnak és a kötöttségnek a viszonya szabja meg, hogy mennyire sikeres a nyelvet beszélő egyénnek a társadalomba való beilleszkedése (szocializációja) és ezzel párhuzamosan egyéniségének, benső énjének megvalósulása, kifejeződése (individualizációja). A nyelvhasználat azonban nyilván nem valami elvont művelet, hanem igen jelentős mértékben függ a kortól, a földrajzi helyzettől, a társadalmi körülményektől és magának a nyelvnek a belső állapotától. Ezért nyilvánvalóan nyelvenként, koronként, országonként más és más formában konkretizálódik a nyelvtudománynak az előbbiekben jelzett általános célkitűzése. Hogy a nyelv vizsgálói felismerik-e legfontosabb feladataikat, megkísérlik-e és milyen eredménnyel meg is oldani őket, az részint – de talán kisebb részben – magukon a kutatókon múlik, felkészültségükön, kitartásukon, részint pedig a társadalmi feltételeken, szervezeti kereten, anyagi és erkölcsi támogatáson, megbecsülésen.

A romániai magyar nyelvészek munkájának mind az anyagi támogatás, mind a társadalmi megbecsülés tekintetében összehasonlíthatatlanul kedvezőbb feltételei vannak, mint a második világháború előtti időszakban, amikor például az egyetemen a magyar nyelvtudománynak nem is volt külön előadója. Ma viszont a kolozsvári egyetem magyar nyelv- és irodalom-

tudományi tanszékének 10 tagból álló nyelvészeti csoportja, valamint az akadémia nyelvtudományi intézetének három kutatója a román nyelvészkollégákéhoz hasonló erkölcsi és anyagi támogatást élvez. Ezek a kedvező feltételek tükröződnek abban is, hogy a fiatalabb nemzedékhez tartozó nyelvészek közül tizenhatan szereztek tudományos minősítést az ötvenes évektől kezdődően. Az aspirantúra az egyetemi tanszékhez kapcsolódik, jelenlegi irányítója Szabó T. Attila és Szabó Zoltán professzor. Épp a tudományos továbbképzés, valamint a tanári továbbképzés hatósugarának kiszélesedése révén lényegesen bővült azoknak a köre, akik tanári vagy szerkesztői munkájuk mellett a nyelvészeti kutatómunkába is bekapcsolódnak.

A magyar nyelvészeti munkacsoportok rövidebb-hosszabb távú feladatait a tanszéki és az intézeti tudományos tervek határozzák meg. Az időszaki publikálási lehetőségeket az akadémia folyóirata, az évenként kétszer megjelenő, XXIV. évfolyamánál tartó Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények biztosítja (jóval kisebb mértékben az egyetem 1956-tól megjelenő tudományos orgánuma, a Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Series Philologia), de a magyar nyelvészek nem ritkán közölnek a hazai román és idegen nyelvű szakfolyóiratokban, a magyarországi szaklapokban és más nemzetközi kiadványokban, részt vesznek hazai és nemzetközi nyelvtudományi tanácskozásokon, kongresszusokon. A nagyobb lélegzetű tanulmányok, monográfiák, szótárak megjelentetésében, hozzávetőleg 1970-től kezdve, nagy szerepet vállal a Kriterion Könyvkiadó (megjelentette Szabó T. Attila tanulmányainak háromkötetes gyűjteményét, megkezdte az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* kiadását, évente kiad egy-egy monográfiát az egyelőre még névtelen, de már hetedik kötetére rúgó nyelvészeti sorozatában, nagy példányszámú Kriterion Kézikönyvek sorozatában szaklexikonok, két- és többnyelvű szakszótárak mellett ott találjuk a *Magyar helyesírási szótár*at és az *Idegen szavak szótárát*, a Korunk Könyvek sorozatban pedig helyet kapott egy. stilisztikai és egy szemiotikai tanulmánykötet is – hogy csak a nagyobb ilyen vállalkozásait említsük). A kiadó, Domokos Géza irányításával, jó érzékkel ismerte föl a humán tudományoknak (elsősorban a nyelvtudománynak, a történettudománynak, az irodalomtudománynak és a néprajznak) a nemzetiségi kultúra hagyományainak megőrzésében, az értékek szelektálásá-

ban és tudatosításában, valamint az élő kultúra szervezésében és irányításában játszott szerepét. Ebből a szempontból nemcsak a kiadási lehetőségeket teremtette meg, de ugyanakkor az olvasói igények közvetítőjévé, a kutatások ösztönzőjévé is vált. A nyelvtudomány esetében a kiadói szerkesztő, Szilágyi N. Sándor egyben igényes és lelkiismeretes szaklektora is a megjelentetésre javasolt kéziratoknak.

Hogy a rájuk háruló sajátos feladatokat milyen mértékben tudták megoldani az adott körülmények között a magyar nyelvtudomány hazai művelői, ezt szeretném bemutatni a következő lapokon, ha vázlatosan is, csupán a leltárszerű számbavétel igényével. Munkámat jelentős mértékben megkönnyítették a Márton Gyula (Orbis VII, nr. 2, 361–371; StUBB. Phil. XII, 27–38; Korunk Évkönyv 1973. 173–193), valamint a Szabó T. Attila tollából származó korábbi összefoglalások (MNy. LI, 468–476). Különösen a leíró nyelvészeti és a stilisztikai kutatások eredményeiről szóló részek megírásában haszonnal értékesíthettem Szabó Zoltán egy egészen friss szintézisének megállapításait *(Hungarian: Current Trends in Romanian Linguistics.* Ed. by A. Rosetti and Sanda Golopenţia Eretescu. Bucharest, 1978. 463–480). E dolgozat megírása után jelent meg a Korunk nyelvészeti számában (1978. 10. szám) Gálffy Mózesnek (789–798) és B. Gergely Piroskának (799–802) a hazai magyar nyelvtudomány történetét elemző cikke. A legfrissebb a visszatekintő-értékelő tanulmányok sorában Szabó T. Attilának az erdélyi magyar nyelvtudományra vonatkozó számvetése (Nyr. CIII, 257–267). (L. még: Hugo Plomteux e Lajos Balogh: *La dialettologia ungherese recente.* In: Rivista Italiana di Dialettologia II (1978), 2, 409–427.) A bibliográfiai utalások tekintetében nem törekedhettem teljességre; további adatok a következő bibliográfiákban találhatók: Nagy Jenő: *A romániai finnugor vonatkozású közlemények könyvészete 1919–1969.* NyIrK. XV, 193–217; Toós Magdolna: *A NyIrK. I–XX. évfolyamának repertóriuma.* NyIrK. XX, 225–238; *Activitatea ştiinţifică a Universităţii din Cluj-Napoca 1919–1973.* Bibliografie selectivă. Limbă si literatură, arte. Cluj-Napoca, 1974; *Activitatea ştiinţifică a Universităţii din Cluj-Napoca 1974–1978.* Bibliografie selectivă. Filologie. Cluj-Napoca, 1979.

Előzmények

Bár a második világháborút követően gyökeresen megváltozott társadalmi körülmények és feltételek közepette, új igényeknek és célkitűzéseknek megfelelően alakult a magyar nyelvészeti kutatómunka, folytatása is egyszersmind egy több száz esztendős hagyománynak. Első művelői között ott találjuk a gyermekkorában török rabságot szenvedett, később gyulafehérvári püspökké lett Geleji Katona Istvánt, az 1645-ben megjelent *Magyar grammatikátska* szerzőjét, az először 1708-ban kiadott latin–magyar szótár orvos és polihisztor szerzőjét, Pápai Páriz Ferencet (válogatott munkáinak gyűjteményét 1977-ben jelentette meg a Kriterion Könyvkiadó Nagy Géza elemző tanulmányával), a foglalkozása szerint szintén orvos Gyarmathi Sámuelt, aki az egyetemes nyelvhasonlításnak is jelentős előfutára, a finnugor nyelvhasonlítás egyik megteremtője 1799-ben megjelent munkájával *(Affinitas linguae Hungaricae cum linguis Fennicae originis grammatice demonstrata)*. Az erdélyi polihisztorok sorában utolsónak tekintett Brassai Sámuel, a kolozsvári egyetem tanára szintén jelentős munkásságot fejtett ki a nyelvtanelmélet és különösen a szintaxis kutatásában. Nyelvészeti szempontból is forrásértékűek a XIX. század második felének népköltészeti (Kriza János) és történelmi-néprajzi munkái (Orbán Balázs).

Századunk első éveiben úttörő munkát végzett a székely nyelvjárás egyik első kutatója, Horger Antal, az akkor újdonságnak számító nyelvföldrajzi módszer alkalmazója. A kolozsvári egyetemnek is tanára volt Szinnyei József, a nagyszabású tájszótár szerkesztője, valamint Gombocz Zoltán, a *Magyar etymológiai szótár* társszerzője.

A két világháború között két ágon folytatódik a hazai magyar nyelvtudományi kutatás. Az egyiket Csűry Bálint neve fémjelzi. Az első, mindmáig legjelentősebb tájnyelvi szótár, a *Szamosháti Szótár* megalkotása mellett ő az egész magyar dialektológia módszertani megújítója. A korábbi, mindenre kiterjedő, de mindenről felszínes képet nyújtó nyelvjárási monográfiák helyett az ún. jelenség-monográfiák írását szorgalmazza, amelyek csupán egy vagy néhány rokon jelenségre koncentrálnak ugyan, de azt a teljesség igényével mutatják be mind más nyelvjárásokkal, mind az irodalmi nyelvvel összevetve. Szorgalmazója a nyelvföldrajzi kutatásoknak is, ame-

lyeknek első eredményeit éppen kolozsvári tanítványai valósítják meg, már a háború idején (Szabó T. Attila, Gálffy Mózes, Márton Gyula: *Huszonöt lap „Kolozsvár és vidéke népnyelvi térképé"-ből.* Erd Tud Füz. 181. sz.). Az ő iskolájából nőtt ki a népi terminológia gyűjtésének és vizsgálatának az az új szemlélete, amely szoros kapcsolatot teremt a népi kultúrával, valóban szintézist valósít meg a szavak és a szavak jelölte dolgok vizsgálatában. Ezeken túlmenően a hazai magyar nyelvtudomány szempontjából Csűry munkásságának talán mégis az a legfőbb eredménye, hogy kolozsvári tanárkodása idején jelentős hatással volt néhány akkor induló, tehetséges fiatal kutatóra, Szabó T. Attilára, Nagy Jenőre, Márton Gyulára, Gálffy Mózesre, akik a következő korszak kutatásainak kiemelkedő egyéniségei.

A másik ág, amelyet jeleztem, a levéltári kutatásokból nő ki Kelemen Lajos csendes, szinte észrevétlen irányítása és példája nyomán. Mellette kezdi meg levéltári kutatásait Szabó T. Attila, megvetve ezzel a későbbi szótörténeti, nyelvtörténeti, történeti névtani vizsgálatok alapjait.

Vannak ennek az időszaknak ma már szinte elfeledett, csak a könyvtár-katalógusokban és műveikben tovább élő kutatói. Ilyen például Cs. Bogáts Dénes, első történeti tájszótárunk, a *Háromszéki oklevélszójegyzék* és más, kisebb nyelvtörténeti tanulmányok szerzője, a nyelvművelő Brüll Emánuel, aztán néhány korán elhunyt kutató: Mikecs László, Gergely Béla, Sándor Gábor.

A korszak legfontosabb szakfolyóiratát, az Erdélyi Múzeumot sem tárta még föl, nem értékelte szerepének és színvonalának megfelelően a tudománytörténet. Sajnos, az irodalmi lapok, újságok nyelvművelő, tudománynépszerűsítő tevékenységéről sem készült átfogó fölmérés, bár minden bizonnyal megérné az elemző feldolgozást.

A dialektológia

Már a második világháborút megelőző időszakban szoros kapcsolat alakult ki a román nyelvtudománnyal. Ezt a kapcsolatot több tényező is erősítette. Ilyen volt elsősorban a mindennapos személyes érintkezés, a kölcsönös megbecsülés, aztán a témák egy részének (mint a román–magyar nyelvi kölcsönhatás, földrajzinév-kutatás stb.) közös volta, az egymásrautalt-

ság ezeknek a kérdéseknek a tisztázásában és végül a tanár-tanítvány viszony olyan esetekben, amikor leendő magyar nyelvészkutatók éveken át hallgatták neves román nyelvész-professzorok előadásait (a Sextil Puşcariuét, a Sever Popét, az Emil Petrovici-ét stb.). Ismeretes, hogy a romanisztika mindig élen járt a nyelvjáráskutatásban, több jelentős módszertani el-képzelés, megvalósítás innen indult el. Ezek közül nem egyet a román nyelvtudomány közvetített a romániai magyar nyelv-tudomány és így az egész magyar nyelvtudomány felé. Nem véletlen például, hogy bár a nyelvföldrajz módszere ismere-tes volt a magyar nyelvtudományban, az első jelentős nyelv-atlasz-kísérlet a hazai magyar nyelvtudományból indult, és a felszabadulás után is az atlasz-munkálatok állnak az első helyen a dialektológiai kutatásban (vö. Márton: MNny. IV, 233–267). Hatása volt a román nyelvtudománynak abban is, hogy a nyelvtérképek szerkesztésével párhuzamosan a szókincsvizsgá-latban tért hódít az onomasziológiai (jelöléstani) szemlélet.

Felületesen nézve egyoldalúságnak is tekinthetnők, hogy nyelvészeink, fontosságát tekintve, első helyre tették a dia-lektológiát. Ennek azonban két igen lényeges oka van, ami két-ségtelenül igazolja, hogy ez volt az egyedüli helyes álláspont. Az egyik, a leglényegesebb ok az, hogy a romániai magyar nyelvjárásokat mint az ország területén beszélt, történetünkben és fejlődésünkben sok sajátosságot mutató belső nyelvtípuso-kat *csak* a hazai magyar nyelvészek tárhatják föl. Helyzetünk-ből fakadó *kötelesség* tehát a nyelvjárások vizsgálata, és ha-laszthatatlan is egyben és ez a második indoka a dialektológia előtérbe helyezésének. Olyan korban élünk, amikor minden nyelvben rohamosan integrálódnak a köz- és irodalmi nyelvnek alárendelt belső nyelvtípusok (a szakmai nyelvek kivételével), ez az integrálódás leginkább a nyelvjárásokat érinti. Nálunk ehhez az általános helyzethez társul még egyes vidékek erőtel-jes bilingvizmusa: a csángó mellett, ahol a kétnyelvűség el-mélyült, illetőleg az anyanyelvjárás az idősebbek családi érint-kezésének eszközévé vált, kiterjedt a mezőségi és más nyelv-járások kétnyelvűsége is.

A nyelvjáráskutatásból szinte az összes hazai magyar nyel-vészek kivették, kiveszik a részüket. Jellemző, hogy a kandi-dátusi és doktori disszertációk túlnyomó többsége is ebből a

témakörből készült. Az egyéni kutatásoknál, témáknál fontosabbak, átfogóbb jellegűek a közösségi munkálatok.

Az első kutatócsoportok irányítója Szabó T. Attila volt. Később, az ötvenes évektől, egy negyedszázadon át, 1976-ban bekövetkezett haláláig Márton Gyula volt ennek a diszciplínának az előadója és tanszékvezetői minőségében a tanszéki kutatócsoportok szervezője is. Tudományirányítói és -szervezői tevékenységével elévülhetetlen érdemeket szerzett. Hogy hazánkban nemcsak magyar nyelvészek munkásságáról lehet beszélni, hanem egy nyelvészeti *iskola* eredményeiről, ebben kétségtelenül Márton Gyulának volt a legnagyobb szerepe. Csak közeli munkatársai tudják, bár az eredményekből a kívülálló is következtethet rá, milyen harmonikusan egyesült benne az energikus szervező és a tudományos irányító. Felismerte a legsürgősebb feladatokat, és anélkül, hogy a közvetlen publikálás, siker esélyeit latolgatta volna, kutatócsoportokat szervezett, meghatározta a tennivalókat, szigorúan számon kérte és számon tartotta, ki mennyit teljesített.

Az első atlasz-munkálatok irányítója – mint már említettük – Szabó T. Attila volt. Még a háború idején megkezdett Kolozsvár környéki kutatások után ő indította el a csángó nyelvjárás komplex vizsgálatát. Ennek is fő célja a nyelvjárás atlaszának az elkészítése volt. A mintegy 1400 nyelvi tényre kiterjedő kérdőívét Szabó T. Attila szerkesztette. A több tagú kutatócsoport 1949 és 1962 között minden nyáron bejárta a csángó nyelvjárásterület jelentős részét. A mintegy 900 lapos, 3 kötetes kéziratos atlasz 43 kutatópont hangtani, lexikológiai és grammatikai sajátosságait tükrözi. Az ekkor lejegyzett szövegek és szavak egy hozzávetőleg húszezer címszavas új csángó szótár megszerkesztését tennék lehetővé.

A kolozsvári Nyelvtudományi Intézet az ötvenes évek közepén tervbe vette a Romániai Magyar Nyelvjárások Atlaszának megszerkesztését (vö. Szabó T. A.: NyIrK. I, 13–26; VII. 35–55). Ezt a nagyszabású vállalkozást is Szabó T. Attila készítette elő és irányította. Gazda Ferenc és Nagy Jenő közreműködésével ő szerkesztette meg a mintegy 3340 kérdést tartalmazó kérdőfüzetet. A helyszíni gyűjtés 1956-ban indult meg, 1959-től ez a feladat egyetlen személyre, Murádin Lászlóra hárult, aki a gyűjtést el is végezte 132 kutatóponton. Ő folytatja az atlasz megszerkesztését is (l. még: Szabó T. A.: *A Romániai*

Magyar Nyelvjárások Atlasza anyaggyűjtő munkájának állása és a további feladatok: Anyanyelvünk életéből. 539–546).

Tanszéki tervmunkaként készült el a három részből álló székely tájnyelvi atlasz Gálffy Mózes és Márton Gyula vezetésével. A 724 nyelvi adatot tartalmazó kérdőívet 310 helységben kérdezték ki 1954-gyel kezdődően (vö. Gálffy: Orbis XVIII, 405–411).

Murádin László 1956 és 1958 között gyűjtötte össze 32 ponton az aranyosszéki nyelvjárás atlaszának anyagát (vö. NyIrK. II, 171–191). Balogh Dezső és Teiszler Pál, a székely nyelvjárási atlasz folytatásaként, 1959-ben megkezdte a marosszéki nyelvjárás atlasza anyagának gyűjtését. Az atlasz megszerkesztése folyamatban van (vö. StUBB. Phil. VIII, 103–132). Teiszler Pál a szamosháti tájnyelvi atlasz anyagát gyűjtötte össze, Vő István a bánsági nyelvjárását. Vő István időközben megszerkesztette és sokszorosított formában közölte a hét kutatópontra kiterjedő hétfalusi csángó nyelvjárás kis atlaszát. Márton Gyula élete utolsó éveiben minden erejét a szilágysági nyelvjárás atlaszának szentelte, a gyűjtést teljes egészében be is fejezte, mutatványt is közölt belőle (NyIrK. XX, 3–20), az atlasz megszerkesztése azonban tanítványaira, munkatársaira maradt.

Mint a csángó nyelvjárás kutatásával kapcsolatban jeleztük, az atlaszok anyaga szókincskutatásra is alkalmas, sőt némi kiegészítéssel megszerkeszthetők belőle az egyes nyelvjárások tájnyelvi szótárai, illetőleg az egészből egy hazai magyar tájszótár is elkészíthető. Miután korábbi gyűjtésükből Gálffy Mózes és Márton Gyula gazdag anyagot tartalmazó kalotaszegi tájszójegyzéket jelentettek meg *(Tájszók Kalotaszegről és környékéről:* Studii de lexicologie. Cluj, 1965), kiegészítették, ellenőrizték és kiadták Nemes Zoltánné torjai tájszógyűjteményét *(Torjai szójegyzék.* Sepsiszentgyörgy, 1974), 1967-ben felvetődött egy átfogó tájszótár megszerkesztésének a gondolata. Ez is bekerült a tanszéki tudományos tervbe, a kérdőíves gyűjtés meg is történt (ebben a tanszéken dolgozó Balogh Dezsőn, Gálffy Mózesen, Kósa Ferencen, Péntek Jánoson, Teiszler Pálon, Vő Istvánon, Zsemlyei Jánoson és az irányító Márton Gyulán kívül részt vett néhány magyar szakos tanár is: Bakos Klára, Bura László, Lovas János, Sípos Jenő), a továbbiakban kerül majd sor a szerkesztésre. Remélhetőleg emellett

a legfontosabb nyelvjárási egységek külön szótárai is elkészülnek.

A szókincsgyűjtés azonban önmagában még nem vezet el a népi szókincs tudományos megismeréséhez. Ezt folytatni kell behatóbb lexikológiai és onomasziológiai elemzéssel, sőt a továbbiakban a nyelvjárások jelentéstanára is ki kell terjednie a vizsgálatnak. A nyelvjárások integrálódásának, a hagyományos faluközösségek felbomlásának sok, éppen a szókincsben jelentkező szociolingvisztikai vetülete van. Ennek egyik vonatkozását, a szókincs rohamos gazdagodását kísérelte meg fölmérni Kelemen Béla (NyIrK. VI, 253–276) és Vő István (NyIrK. VII, 97–106).

A nyelvföldrajzi kutatások alapján lehetőség nyílt az onomasziológiai módszer bevezetésére. Ennek az a lényege, hogy nem a szóalakokból indul ki a vizsgálat, hogy eljusson a hozzá kapcsolódó jelentésekig, hanem ellenkezőleg, egy fogalom vagy fogalmi kör jelenti a kiindulópontot, és azt kell feltárni, hogy milyen lexémákkal fejezik ezt ki a különböző nyelvjárások. A kétféle szempont, a hagyományos szemantikai és az újabb onomasziológiai, strukturálisan kiegészíti egymást. A hazai kutatásban Gálffy Mózes (StUBB. Phil. VII, 35–50), Márton Gyula (NyIrK. XI, 215–223), Murádin László (NyIrK. XI, 75–81, 275–279) és Vő István (NyIrK. IX, 107–122) ennek a módszernek az első alkalmazói.

A Csűry-féle iskola hagyományainak megfelelően jelentős erőfeszítés történt a különböző népi foglalkozások és kismesterségek terminológiájának gyűjtésére. Ebből a szempontból kiemelkedik Kósa Ferencnek, Vő Istvánnak és Zsemlyei Jánosnak a fazekasmesterség hazai központjaira kiterjedő gyűjtése, Csák László (NyIrK. II, 157–167; III, 91–97) és Teiszler Pál (MNyj. IX, 165–177; X, 150–166) közleménye a földművelés szakszókincséről, Bura László dolgozata a szatmári fafeldolgozó kisipar terminológiájáról, Csák Lászlóé és Gálffy Mózesé a mérai ruházat nyelvi anyagáról (MNyj. XI, 85–94; XII, 181–186; XIII, 144–152), Szász Lőrincé a gyergyói fakitermelésről (NyIrK. XV, 223–233). A kalotaszegi népművészet egyik legsajátosabb ágának, a népi hímzésnek és a vele kapcsolatos terminológiának szentelt monográfiát Péntek János (A *kalotaszegi népi hímzés és szókincse*. Bukarest, 1979). Ebben a népnyelv és a népi kultúra törvényszerűségeinek belső

összefüggéseit elemzi, tágítva a kutatásokat a népnyelv szemantikája és a kultúra szemiotikája felé.

Ebben az időszakban tovább folytatta a különböző tájegységekre vonatkozó terminológia-vizsgálatait Nagy Jenő (ebből a szempontból a többi néprajzkutatónak is sokat köszönhet a nyelvjáráskutatás: Kós Károlynak, Szentimrei Juditnak, Faragó Józsefnek, Vámszer Gézának – hogy csak a legfontosabb neveket említsük). A marosvásárhelyi fazekasság terminológiáját közölte Balogh Ödön (NyIrK. X, 158–172), a bihari, érmelléki, szatmári és szilágysági botanikai terminológia gazdag adattárát Vigh Károly (NyIrK. I, 149–156), több népi foglalkozás szókincsét Márton Béla (NyIrK. IX, 324–329; XI, 143–146). A népi terminológia ismerete szempontjából sok új adatot hozott felszínre az a népi növényismereti gyűjtőmozgalom, amelynek eredményeit Szabó Attila és Péntek János foglalta össze *(Ezerjófű.* Etnobotanikai útmutató. Bukarest, 1976), és még gazdagabbnak ígérkezik kalotaszegi növényismereti gyűjtésük anyaga, amelyből mutatványt közöltek (NyIrK. XX, 52–60).

A Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények adatközléseiben viszonylag nagy helyet foglaltak el a tájszóközlések. A Romániai Magyar Nyelvjárások Atlaszának orvanyagából sokat közölt Murádin László, saját gyűjtéséből állított össze jegyzéket a költő Horváth István, aztán B. Kovács Júlia, Kósa Ferenc, Vő István, Lőrinczi Réka, Péntek János, Zsemlyei János stb.

A korábbi korszak jellegzetes műfaja, a jelenségmonográfia főleg szemléletében újul meg az ötvenes-hatvanas években. A monográfiák szerzői asszimilálják a nyelvelmélet legújabb eredményeit, sok részletkérdésben, módszertani megoldásban egyéni, új utakat keresnek. Ezt a szemléleti megújulást jelzik például a hangtani és fonológiai tanulmányok, amelyek címükben többnyire konzervatívabbak, mint tartalmukban, szemléletükben (Gálffy Mózes: *A moldvai csángó nyelvjárás hangrendszere.* NyIrK. VIII, 31–43; Lakó Elemér: *A kalotaszegi nyelvjárás magánhangzó rendszere.* Bukarest, 1974; Teiszler Pál: *A Nagykároly környéki magyar nyelvjárás magánhangzó rendszere.* Bukarest, 1973; Vő István: *A bánsági magyar nyelvjárások magánhangzó rendszere.* Bukarest. 1975; rajtuk kívül Márton Gyula, Murádin László és Péntek János közölt hangtani dolgozatot).

Az alaktani tanulmányokra is a funkcionális szemlélet erősödése jellemző. A névszóképzők egy sajátos csoportjával, a kicsinyítő-becéző képzők csángó nyelvjárásbeli állományával foglalkozott Szabó T. Attila (*A kolozsvári Bolyai Tudományegyetem.* 1945–1955. Bukarest, 1956. 445–491), a kalotaszegi nyelvjárás igeképzőit Szabó Zoltán dolgozta föl (*A kalotaszegi nyelvjárás igeképzőrendszere.* Budapest, 1965). A nyelvjárási igeragozásról Márton Gyula közölte a legtöbb tanulmányt, közülük kiemelkedik két monográfia: egyik a borsavölgyi nyelvjárás (Nyelvtudományi Értekezések 32. sz.), a másik a csángó nyelvjárás igetöveiről és igealakjairól (*Igetövek, igei jelek és személyragok a moldvai csángó nyelvjárásban.* Bukarest, 1974). A kalotaszegi nyelvjárás igeragozási rendszeréről Vámszer Márta írt több tanulmányt és összefoglaló monográfiát (*A kalotaszegi nyelvjárás igeragozási rendszere.* Bukarest, 1972).

Az intenzív anyaggyűjtés, az adatok feldolgozása számos módszertani és elméleti kérdést is fölvetett, amelyre a gyakorlatban mindenképpen választ kellett adni, de gyakran önálló tanulmányt kellett szentelni teoretikus és tudománymetodológiai kérdéseknek. Ilyen volt többek között a tájnyelvi atlasz módszertana (Szabó T. A.: NyIrK. I, 13–26; Gálffy M.: SCL. XIII, 69–72; Márton Gy.: NyIrK. XIV, 10–25), a nyelvjárási fonológiai rendszerek leírása (Teiszler P.: NyIrK. XIII, 253–263), a népi terminológia és a tájszavak osztályozása (Péntek J.: NyIrK. XVI, 231–241).

A nyelvtörténet

A magyar nyelvtörténet bizonyos kérdéseinek és a romániai magyar nyelvjárások múltjának a vizsgálata szintén csak az itt élő kutatóktól megoldható feladatok közé tartozik. Hagyományai, eredményei és mai helyzete jórészt Szabó T. Attila személyéhez és félévszázados tevékenységéhez kapcsolódnak. Ismeretes, hogy a Szabó T. Attila tudományos munkássága nemcsak ebben a szigorú következetességre és kitartásra valló folytonosságában egyedülálló, nem is csak műveinek nagy számában és e művek értékében, színvonalában, hanem tematikai sokoldalúságában, sokszínűségében is, amely a nyelvtudományon kívül kiterjed a művelődéstörténetre, történelemtudományra, néprajzra, népköltészetre, a nyelvtudományon belül a nyelvtörténet mellett a dialektológiára, névtanra, tudomány-

történetre, nyelvművelésre – jóformán a nyelvtudomány minden ágára. Amikor itt mégis elsősorban nyelvtörténeti munkásságának főbb eredményeit vesszük számba a behatóbb elemzés igénye nélkül, ezt természetesen nem a leszűkítés szándékával tesszük, hanem abból a kényszerből, amely beszámolónk témájából, terjedelméből és belső tagolásából ered.

A nyelvtörténetnek is, mint minden induktív jellegű szaktudománynak, elsősorban az adatokat kell feltárnia, hozzáférhetővé tennie, sőt nem ritkán megmentenie a további kallódástól, netalán a végleges megsemmisüléstől. Ebben a tekintetben munkája érintkezik a történész, a levéltáros tevékenységével, illetőleg e társtudományok szakszerű közléseit a nyelvtörténész is felhasználhatja. E területek közelsége, bensőséges kapcsolata adja meg a magyarázatát annak, miként válhatott a történész és levéltáros Kelemen Lajos a hazai magyar nyelvtörténeti kutatások egyik elindítójává: „Nyelvemlék- és helynévtörténeti adatközlő, valamint a helynévkutatásra ösztökélő tanári munkájával Kelemen Lajos a magyar nyelvtudomány történetében is megbecsülést szerzett nevének“ – írja róla Szabó T. Attila *(Nyelv és múlt.* Bukarest, 1972. 481). Ő tette közzé a nyelvtudomány számára az egyik legrégibb erdélyi magyar nyelvű oklevelet (1508), több más nyelvemlékkel együtt. A hazai magyar történészek – elsősorban Jakó Zsigmond, Imreh István, Csetri Elek, Pataki József, Dani János, Kiss András – szintén hozzájárultak a források feltárásához, közzétételéhez, elismerésre kötelezve ezzel a nyelvtörténet művelőit is.

Ezzel az adatfeltáró munkával, a levéltári kutatással kezdte pályáját Szabó T. Attila is. Ebből a forrásból erednek szótörténeti, nyelvjárástörténeti, hangtörténeti tanulmányai, névtörténeti dolgozatainak adatai, az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* adalékai. Jelezni is alig lehet, nem hogy felsorolni oklevélközléseit (válogatott tanulmányainak II. kötetében, a *Széljegyzetek nyelvemlékeinkhez* című fejezetben talál az olvasó ilyen témájú dolgozatokat). Több kiadásban is megjelent – először 1957-ben, legutóbb 1973-ban – a tőle és Farczády Elektől feldolgozott hatodik magyar szövegemlék, a Marosvásárhelyi Sorok és a Marosvásárhelyi Glosszák.

Jelentős helyet foglal el Szabó T. Attila munkásságában a szótörténet, szókincstörténet. Nagyon sok új szótörténeti adatot közölt, szótörténeti dolgozatainak a száma pedig megha-

ladja a kétszázat. Ezekben a dolgozatokban jelentős helyet foglal el a szófejtés, de nem egyszerűen nyelvi-etimológiai értelemben, hanem a szó életének a felvázolásával együtt, amely a legtöbb esetben társadalomtörténeti, művelődéstörténeti vagy néprajzi vonatkozásokat is tartalmaz.

Szótörténeti kutatásainak szintézise az 1975-től megjelenő *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*ral valósul meg. De nem csupán ennyi a Tár, nem is csupán egy kivételes tudósi pálya összegező teljesítménye, hanem – és ezt már az első kötet alapján is meg lehet állapítani – a hazai magyar tudományosság talán legjelentősebb műve. Minden eddigi történeti szótárunk közül kiemelkedik enciklopédikus jellegével, amely egyaránt szolgálja a nyelvtörténeti, történeti néprajzi, művelődéstörténeti, társadalomtörténeti kutatásokat, fontos történeti forrása az Erdélyben élő népek nyelvi és kulturális kapcsolatainak. A XV. század közepétől a XIX. század végéig tartó hosszú történelmi korszak erdélyi magyar nyelvének szókincsét foglalja magába, az idegen és a jövevényelemeket, a táj- és szaknyelvi elemeket egyaránt, megszabadulva ezzel a korábbi történeti szótárak purista szemléletétől. A kontextus gazdagsága, az adatolás bősége, a nyelvi adatok következetes lokalizációja nélkülözhetetlen munkaeszközévé avatja a történeti grammatikának, jelentéstannak és stilisztikának is. A II. kötettől kezdődően munkatársakból, tanítványokból alakult munkaközösség segíti Szabó T. Attilát a szerkesztés fáradságos munkájában (jelenleg, a IV. kötet lezárásakor és az V. kötet szerkesztésének megkezdésekor, a következők vesznek részt a szerkesztésben: P. Dombi Erzsébet, B. Gergely Piroska, Kósa Ferenc, Kürthy Miklós, Maksay Mária, Nagy Jenő, Vámszer Márta, Vigh Károly, Zsemlyei János).

Szabó T. Attila egyik tanítványa, Lőrinczi Réka a magyar rokonsági terminológia vizsgálatában ért el számottevő eredményeket (NyIrK. XVI, 105–114; XVII. 221–236).

A szótörténet mellett a nyelvtörténet más ágaiban is jelentős eredmények születtek. A történeti hangtan több jelenségével foglalkozott Szabó T. Attila (bilabiális *v*, nyílt *e*, *ls>rs* változás stb.), Murádin László az *-ít* igeképző alakulásmódjával (NyIrK. X, 315–323), Szilágyi N. Sándor az ómagyarkori pótlónyúlás és a tővégi rövid magánhangzó lekopásának összefüggésével (NyIrK. XX, 126–136).

A történeti alaktan néhány sajátos kérdését szintén Szabó T. Attila elemezte tanulmányaiban: a magyar felező számnevek alakulásmódját (NyIrK. IV, 105–115), a *-bali* képző erdélyi régiségbeli életét (MNy. XLVIII, 224–226), a *-ni, -nit, -nul, -nül* rag elterjedtségét (MNyj. VI, 3–22), a *felelin*-féle igealakokat (MNy. LIV, 333–334; LV, 273–279; NyIrK. VIII, 77–92) stb. Szabó Zoltán néhány nyelvjárási igeképző alakulásmódját vizsgálta, több származékszó etimológiáját tisztázta. Számos tanulmányban foglalkozott a magyar képzők történeti vizsgálatának szempontjaival (pl. CLTA. I, 235–243).

A nyelvtörténeti és nyelvjárástörténeti vizsgálatoknak egy sajátos változatát alakította ki Szabó T. Attila, amikor ugyanazon szerzőtől származó levéltári anyag alapján azonosította a szerző anyanyelvjárását, megállapítva e nyelvjárás legfontosabb sajátosságait *(Temesvári János deák.* NyIrK. II, 97–118).

B. Gergely Piroska ugyanezt a módszert alkalmazva állapította meg a XVI. században élt Kászoni Ferenc leveleinek nyelvjárási sajátosságait, fontos adalékokkal gazdagítva a keleti székelység nyelvjárástörténeti képét (StUBB. Phil. III, 55–69).

Hasonló tanulságokkal szolgált Kósa Ferenc számára Apor Péter leveleinek és más írásainak vizsgálata. Alkalma volt meghatározni a szerző nyelvének nyelvjárási sajátosságait, helyesírásának és nyelvhasználatának egyéni jellegzetességeit (NyIrK. XIII, 101–109; XV, 93–99; XVI, 289–293; XVIII, 37–51; XX, 137–151). Megállapítása szerint ebben az esetben már – még inkább, mint más szerzők írásaiban – egyéni módon ötvöződnek és egyensúlyozódnak ki a nyelvjárási vonások és a kialakulóban lévő irodalmi nyelvi normák.

Mindezeknek a tanulmányoknak, általában a hazai nyelvtörténeti kutatásoknak alapvető vonása, hogy az idő mint alapvető tényező mellett mindig figyelembe veszik a földrajzi aspektust is a nyelvi elemek változásának vizsgálatában. A nyelvi változások ugyanis nem valami elvont jelenségek, hanem a beszélt nyelv földrajzi és társadalmi változataiban realizálódnak. A mai nyelvjárási változatok részben az időbeli változások „lerakódásai“, a régebbi korok nyelvi állapota pedig földrajzilag mindig differenciált. Ez a kettősség teszi szükségessé a nyelvjárástörténeti kutatásokat, amelyekhez jelentős mértékben járultak hozzá a romániai magyar nyelvtörténészek. Hogy a

nyelvjárástörténetről mint az elmúlt két évtizedben fokozatosan önállósuló területről beszélhetünk, ebben nagy szerepe van a kolozsvári iskolának és elsősorban Szabó T. Attilának.

A nyelvi kölcsönhatás

Erdély a több évszázados román, magyar, szász (sváb) együttélés és nyelvi kölcsönhatás földje, ezért érthető, hogy a kölcsönhatás vizsgálatának is nagy hagyománya van, és hogy a mai kutatók is elsőrendű kötelességüknek tekintik mind a múltbeli, mind a jelenkori nyelvi folyamatok tisztázását. A nyelvtudomány módszertanát ismerve nem meglepő, hogy jóval nagyobb irodalma van a kölcsönelemek vizsgálatának, számbavételének, mint magának a kölcsönzés folyamatának, a beilleszkedésnek vagy – ami még elhanyagoltabb terület – az aktív bilingvizmusnak, a kétnyelvűség állapotának és folyamatának.

A magyar nyelv egyes román eredetű elemeiről már Gyarmathi Sámuel helyes eredeztetést ad 1816-ban megjelent *Vocabulariumá*ban. A múlt század közepén az enyedi Gáspár János kéziratos tájszógyűjteményében, amelyet 1964-ben Szabó T. Attila jelentetett meg, jó néhány erdélyi tájszó román megfelelőjét is megjelöli. Később Vass József közöl ilyen jellegű adalékokat, 1876-ban pedig Edelspacher Antal már összefoglaló tanulmányt ír a magyar nyelvnek erről a kölcsönszórétegéről. Tájszótára alapján Szinnyei József jelentős mértékben gazdagítja és pontosabbá teszi a korábbi kutatások eredményeit. Az etimológiák számát tovább gyarapítja Damián István, ő azonban már a kölcsönzés folyamatának hangtani, jelentéstani és grammatikai vonatkozásait is alaposabban elemzi. Az utóbbi szintézis ebben a témakörben Blédy Gézának 1942-ben Szebenben megjelent monográfiája (*Influenţa limbii române asupra limbii maghiare*. Studiu lexicologic).

A felszabadulás után két irányban mélyül el a román nyelvi hatás vizsgálata: részint ennek a hatásnak a múltját igyekeztek földeríteni a kutatók a levéltári anyag és a régi nyelv más (nyomtatott) forrásainak alaposabb kiaknázásával; másrészt a nyelvjárások kutatásával párhuzamosan számba vették a ma használatos román kölcsönelemeket, elemezték e nyelvi hatásnak a folyamatát és következményeit. A vizsgálatok első iránya Szabó T. Attila szótörténeti kutatásaihoz kap-

csolódik, elsősorban az ő levéltári gyűjtésének anyagát hasznosította. *A magyar nyelv feudalizmuskori román kölcsönszavai* című tervmunka keretében az első román kölcsönszó előfordulásától (1376) a XIX. század közepéig követte a Szabó T. Attila vezette munkaközösség (B. Gergely Piroska, Kósa Ferenc, Szabó Zoltán, Vámszer Márta, Zsemlyei János) a román kölcsönszavak megjelenését és beilleszkedését.

A munkálatokról több ízben beszámolt a munkaközösség vezetője is (NyIrK. V, 170–173; *Omagiu Rosetti*. Bukarest, 1965. 873–876), a közösség három tagja mutatványt is közölt belőle (B. Gergely P., Kósa F., Zsemlyei J.: NyIrK. X, 93–110). Ezekből kitűnik, hogy a készülő munka az említett korszak román kölcsönszavainak monográfiája. Elméleti fejezeteiben, amelyeknek jó részét a munkaközösség tagjai megírták és részben közölték is, összefoglalják mindazt, amit a kölcsönszavak első előfordulásáról és további sorsáról tudunk, továbbá a kölcsönzések szóföldrajzi hátterét, hangtani és alaktani beilleszkedését. Szabó Zoltán a román kölcsönszavak változatos nyelvi funkcióit vizsgálta meg az irodalmi nyelv régebbi korszakaiban (SCL. XIX, 553–559).

Márton Gyulát román nyelvészeti képzettsége, valamint a romániai magyar nyelvjárások alapos ismerete vezette el a román–magyar nyelvi kölcsönhatás vizsgálatához. Egészen fiatalon a román nyelvatlasz első három kötetének magyar eredetű anyagát dolgozta föl az Erdélyi Tudományos Intézet 1940–1941-es Évkönyvében. Később, az ötvenes években, főként a csángókutatás élményei alapján részleteiben is foglalkozni kezdett a román nyelvnek a magyarra, elsősorban a romániai magyar nyelvjárásokra gyakorolt hatásával. Ehhez a kiindulópont a bilingvizmus előrehaladott stádiumában lévő, külső nyelvszigetnek tekinthető moldvai csángó nyelvjárás szókincse volt. Az első tanulmánya 1957-ben jelent meg ebből a témakörből, a végső szintézis 1972-ben a Kriterion Könyvkiadónál: *A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavai*. A két időpont között még legalább húsz magyar, román és francia nyelvű tanulmányban foglalkozott e kérdés részleteivel.

1959-ben az egyetem tudományos ülésszakán tartott előadásában átfogó felmérést készített a magyar nyelvet ért román nyelvi hatás vizsgálatának eredményeiről, és ennek alapján a tennivalókat is felvázolta. A következő években tanszéki kutatócsoportot szervezett, hogy megvalósíthassa a tervezett

szintézist. Ennek a több mint másfél évtizedes közös munkának az eredménye a Péntek Jánossal és Vöő Istvánnal közösen írt *A magyar nyelvjárások román kölcsönszavai* (Bukarest, 1977) című monográfia. Közben maga Márton Gyula és munkatársai is több részlettanulmányt közöltek ebből a témakörből: így a kezdetben a munkacsoport keretében dolgozó B. Kovács Júlia (NyIrK. VII, 277–293), aztán Nagy Jenő *Omagiu Iordan*. Bukarest, 1958, 617–625), Murádin László (FD. IV, 251–255), Kósa Ferenc (NyIrK. VIII, 97–105), a csángó származású Dumea Franţ (NyIrK. XIX, 177–180). A legjelentősebb részmonográfia a Zsemlyei János munkája: ő a Kis-Szamos mente nyelvjárásának román kölcsönszavait dolgozta föl (A *Kis-Szamos vidéki magyar tájszólás román kölcsönszavai*. Bukarest, 1979).

Az ellenkező irányú, a magyar nyelvnek a románra gyakorolt hatásának a vizsgálata természetszerűleg elsősorban a romanistákra, illetőleg a román nyelvészekre hárult. Önálló monográfiát és több tanulmányt szentelt a magyar kölcsönelemek fonetikai beilleszkedésének a temesvári egyetem előadója, Király Ferenc. Ennek a folyamatnak az alaktani vonatkozásait Kis Emese vizsgálta behatóan (monográfiája a főnevek alaktani beilleszkedését tisztázza: *Încadrarea substantivelor de origine maghiară în sistemul morfologic al limbii române*. Bucureşti, 1975).

A mezőségi kétnyelvűség kutatására Balázs László vállalkozott. Elméleti és módszertani tekintetben is úttörő vizsgálataihoz a Belső-Mezőség egyik nagyközsége, Magyarszovát bilingvis lakossága szolgáltatta a nyelvi anyagot (vö. StUBB. Phil. X, 80–92, XVI, 43–51).

Viszonylag kisebb figyelemben részesült a magyar–szász és magyar–sváb nyelvi kölcsönhatás. A Beszterce környéki szász nyelvjárás levéltári emlékei alapján a magyar eredetű elemek történeti rétegéhez Nagy Jenő közölt gazdag adalékot (NyIrK. XII, 193–208). Teiszler Pál a Nagykároly környéki magyar nyelvjárás sváb alaprétegével foglalkozott (StUBB. Phil. III, 479–482).

A névtan

A magyar névtan II. világháború utáni fejlődését Szabó T. Attilának már a húszas évek végén megkezdett levéltári kutatásai, adatközlései, majd a harmincas években közölt mód-

szertani tanulmányai alapozták meg (vö. MNy. XXX, 160–180). Ennek a kutatómunkának az első szintézisei már a világháború idején megjelentek (a legfontosabb: Szabó T. Attila, *Kalotaszeg helynevei*, I. Adatok. Kolozsvár, 1942). A felszabadulás után Szabó T. Attila tovább folytatta mind a földrajzi nevek, mind a személynevek levéltári gyűjtését, vizsgálatuknak pedig több tanulmányt szentelt (e tanulmányok közül a legfontosabbak válogatott tanulmányainak I. és III. kötetében olvashatók). *A XVI–XIX. századi kolozsvári beceneveket* 1968-ban jelentette meg (Nyelvtudományi Értekezések 59. sz.).

1958-ban felvetette az *Erdélyi Helynévtörténeti Adattár* kiadásának tervét (MNy. LIV, 503–509). Ennek mintegy 650 ezerre becsült adatát maga gyűjtötte levéltári kutatásai rendjén, és nemcsak magyar földrajzi neveket tartalmaz, hanem román és szász neveket is. Ennek a nagy értékű adattárnak a megszerkesztése azonban, főként az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* intenzív munkálatai miatt, sajnos háttérbe szorult. Szabó T. Attilán kívül Cs. Bogáts Dénes közölt még történeti helynévanyagot (NyIrK. II, 213–224), valamint Ráduly János (NyIrK. XIV, 372–375).

A jelenkori földrajzi nevek gyűjtésével hosszú ideig jóformán senki nem foglalkozott. Egyedül Janitsek Jenő végzett és végez hosszabb távú feltáró és feldolgozó munkát azzal a céllal, hogy pontosabb képet rajzolhasson a román–magyar–szláv helynévanyag kapcsolatáról (NyIrK. XIII, 150–155; 340–347; XIV, 364–371; XV, 347–361 stb.). Tibád Levente a Fehér-Nyikó völgyének földrajzi neveit gyűjtötte össze, és a földrajzi nevek tipológiájával is behatóan foglalkozott (NyIrK. XIX, 17–24; 196–199; XX, 91–92; 197–198). Egy-egy falu földrajzi neveit közölte még Fejér Miklós (NyIrK. XVI, 130–138), Mózes András (NyIrK. XV, 131–133), Szász Lőrinc NyIrK. XX, 85–91), Csák László (NyIrK. XI, 320–325).

Jóval intenzívebb volt ebben az időszakban – bár szintén későn indult meg – a személynevek vizsgálata. Szabó T. Attila, mint említettük, behatóan foglalkozott történeti személynevekkel, egyes névtípusokkal. A jelenkori anyag gyűjtésében és feldolgozásában a B. Gergely Piroskáé az úttörés érdeme. 1959 és 1965 között összegyűjtötte Kalotaszeg teljes személynévanyagát, mintegy nyolcvanezer adatot. Ebből a ragadványneveket dolgozta föl 1977-ben megjelent monográfiájában (A *kalota-*

szegi magyar ragadványnevek rendszere, Bukarest), és több tanulmányt szentelt a névtani kutatás és elemzés módszertanának is (MNyj. XIV, 3–15; NyIrK. XVII, 21–35).

Csák László, az akadémiai Nyelvtudományi Intézet főkutatója Bélfenyérről közölt történeti és jelenkori személyneveket, több dolgozatában foglalkozott terminológiai és névtan-elméleti kérdésekkel is (NyIrK. IX, 99–106; XIV, 59–73; XV, 307–314; XIX, 181–185). Kirsch Lajos a Nyárádmentén (NyIrK. XV, 245–258), Kovácsné József Magda az udvarhelyszéki Havasalján (NyIrK. XVI, 115–120; XVII, 303–311; XIX, 142–155), Forrai Erzsébet a Nagy-Szamos mente falvaiban gyűjtött gazdag anyagot. Mind a gyűjtésben, mind a feldolgozásban nagyobb figyelmet szenteltek a kutatók a ragadványneveknek. Az említetteken kívül ilyen jellegű anyagot közölt még Szász Lőrinc (Gyergyócsomafalváról: NyIrK. X, 77–92), Bura László (a moldvai Bogdánfalváról: NyIrK. X, 369–377). Kocsis István (Kőszegremetéről: NyIrK. VIII, 243–247), Demes Gabriella (Csíkszentimréről: NyIrK. IV, 362–367). A dévai csángó beceneveket Kásler Mária dolgozta föl (NyIrK. VIII, 235–241), Adyfalva családneveit pedig Bakos Klára (NyIrK. XII, 77–84).

A leíró nyelvészet

A leíró nyelvészeti kutatások kevésbé fejlődtek, és mind intenzitásuk, mind eredményeik tekintetében szerényebb helyet foglalnak el. A tisztán fonológiai, lexikológiai és grammatikai kérdések inkább másodlagos szerepet játszanak a dialektológia és a nyelvtörténet mellett. Így az eredmények java része is inkább ezekkel a területekkel kapcsolatos. A nyelvjárási sajátosságok vagy a nyelvi változások vizsgálata közben rendszerint szembe kerül a kutató a magyar leíró fonológia, lexikológia és grammatika megoldatlan kérdéseivel, amelyeket aztán magának kell tisztáznia, hogy kutatásaiban továbbhaladhasson. Ilyen értelemben a leíró nyelvészetben elért eredmények jó része vagy a grammatika-központú egyetemi oktatással kapcsolatos, vagy pedig más, intenzívebb művelt nyelvészeti diszciplínákkal.

Gálffy Mózes, a mai magyar nyelv előadója jelentős mértékben járult hozzá a leíró kutatások fejlődéséhez. Két munkatársával, Balogh Dezsővel és J. Nagy Máriával 1971-ben megjelentette *A mai magyar nyelv kézikönyvét*. Ez a szintézis

az akadémiai leíró nyelvtan hagyományos vonalát követi, de érvényesíti a szerzők egyéni hozzájárulását és álláspontját is, hasznosítva az újabb kutatások eredményeit.

Nyelvtani elemzéseket tartalmazó kötetében Gálffy Mózes elsődleges jelentőséget tulajdonít a nyelvi értéknek és a nyelvi funkcióknak, mintegy összekötve ezzel – a szerző szándéka szerint – a grammatikát és a stilisztikát (*Nyelvi forma – nyelvi érték.* Alak- és mondattani elemzések. Bukarest, 1972).

Gálffy Mózes fonetikai tanulmányai a dialektológiához kapcsolódnak, alaktani és mondattani kutatásai már inkább a köznyelvre irányulnak. 1963-ban megjelent tanulmányában a magyar névszói szóalakok morfémákra való szegmentálásának kérdéséhez, az úgynevezett „kötőhangzó" vitájához szólt hozzá, ahhoz az állásponthoz csatlakozva, amely a vitatott státusú magánhangzót a toldalékhoz tartozónak tekinti (MNy. LIX, 439–445). (Legújabban Szilágyi N. Sándor foglalta össze kritikailag ezt a vitát, fontos módszertani érvekkel bizonyítva egy az eddigieknél dinamikusabb, a nyelvi valóságnak jobban megfelelő tagolásmódot: NyIrK. XXI, 145–160.) A másodlagos árnyalatú jelzői mellékmondatokról szóló tanulmányában Gálffy Mózes egy mondattípus jelentéstanával foglalkozik (NyIrK. V. 39–49).

Szabó Zoltán számos tanulmányt írt a szóképzés köréből. Megkísérelt kidolgozni egy, a képzők produktivitásának meghatározására szolgáló módszert. Tanulmányainak másik témája a szóképzés jelentéstana. Ebben a kutatásban a transzformációs analízist hasznosítja azzal a céllal, hogy elkülönítse a grammatikai és a lexikológiai képzést (CLTA. II, 305–311). Ez vezeti el a szóképzés generatív szempontú tanulmányaihoz (RRL. XV, 385–388). A tipológiai szempontot érvényesítve vázolta föl a magyar szóképzés megkülönböztető vonásait (*Some Characteristics of Agglutinative Type in Derivation:* Theoretical Problems of Typology and the Northern Eurasian Languages. Budapest, 1970. 157–163). Több tanulmányt szentelt az igei aspektusnak és a vele kapcsolatos kérdéseknek is (NyIrK. III, 81–90).

A modern módszerek térhódításának köszönhető a gépi fordítás iránti érdeklődés. A hatvanas évek közepén egy népesebb kutatócsoport Máté Jakab és Schveiger Paul vezetésével a gépi fordítás megvalósítása szempontjából kezdett

foglalkozni több nyelvvel, köztük a románnal, orosszal, magyarral. Kutatásaik eredményeként több tanulmány született a magyar névszóragozás, igeragozás témaköréből (StUBB. Phil. VIII, 85–92; CLTA. II, 263–265; IV, 97–106).

A modern leíró kutatások másik forrása a generatív grammatika. Máté Jakab az orosz mondattal foglalkozott, de a magyarral való összehasonlítás révén a magyar generatív grammatika néhány szemantikai problémájára is ráirányította a figyelmet (NyIrK. XIII, 223–239). – Hasonlóképpen Kis Emese modern nyelvészeti és tipológiai kutatásainak is sok magyar vonatkozású eredménye van.

A fonológia és a lexikológia jóval kevesebb kutatót vonzott, mint a grammatika, illetőleg ezeknek a területeknek a művelése szinte teljes egészében alárendelt a nyelvjáráskutatásnak. Kivételnek tekinthető az elméleti kérdések iránt különösen érzékeny Szilágyi N. Sándor tanulmánya: *A fonológia módszere mint filozófiai kérdés* (Szövegek és körülmények. Bukarest, 1974. 77–99). Teiszler Pál a magyar helyesírás fonematikusságáról közölt dolgozatot (NyIrK. XII, 279–285).

A lexikológiának és a stilisztikának egyaránt jelentős nyeresége Balogh Dezső munkája: *Horváth Imre költői nyelvének szótára.* A kéziratos szótár bevezető részében és a költői szókincsről közölt dolgozataiban Guiraud statisztikai módszerét hasznosítja (NyIrK. X, 261–274; XI, 285–288).

A romániai magyar leíró nyelvészetnek gyakorlati szempontból is fontos ága a lexikográfia. Az akadémia Nyelvtudományi Intézetében dolgozó munkaközösségnek kezdettől fogva legfontosabb feladata volt különböző típusú román–magyar és magyar–román szótárak szerkesztése. Ennek a munkaközösségnek Kelemen Béla a vezetője. Az ő irányítása alatt készült el a román–magyar nagyszótár, a román–magyar és a magyar–román kéziszótár, valamint két zsebszótár. Folyamatban van a magyar–román nagyszótár kiadása és más típusú szótárak szerkesztése is (a munkaközösségnek tagja többek között Csák László és Szász Lőrinc is). A szótárszerkesztés elvi és gyakorlati kérdéseiről Kelemen Béla tanulmányai tájékoztatnak (NyIrK. I, 33–49; *Contribution à la méthode de rédaction des dictionnaires bilingues:* Mélanges linguistiques... Bucarest, 1957. 235–248).

A stilisztika

A romániai magyar stilisztikai kutatásoknak hagyományuk, múltjuk jóformán nincs. Az első lépéseket ezen a területen Szabédi László, a korán elhunyt kiváló tudós és költő tette meg az ötvenes években. *A magyar ritmus formái* című könyve (Bukarest, 1955) a ritmus eredetére vonatkozó felfogásával gazdagítja a verselméletet. Másik könyve, a *Nyelv és irodalom* (Bukarest, 1955) legfontosabb tanulmányait tartalmazza, amelyekben az irodalmi forma kutatásának szükségességét sürgeti.

1959-től Szabó Zoltán fejlesztette tovább a stilisztikai kutatásokat. Mint a magyar leíró stilisztika és az irodalmi nyelv történetéhez kapcsolódó történeti stilisztika előadója, elsősorban a nyelvi elemek stilisztikai értékelésére helyezte a súlypontot. Bartha Jánossal, Horváth Tiborral, J. Nagy Máriával közösen írt *Kis magyar stilisztika* (Bukarest, 1969) a magyar stilisztika szintetikus áttekintését tartalmazza, kiegészítve ezt a funkcionális verstannal és az irodalmi szövegek elemzésével (ebben még többnyire a tradicionális elemzési technikát érvényesítve).

A hetvenes évek stilisztikai kutatásait már a módszertani alapok korszerűsítése, a tematikai gazdagodás jellemzi. A módszertani és elméleti korszerűsítés tanulságait összegezi Szabó Zoltán legújabb könyve (*A mai stilisztika nyelvelméleti alapjai.* Kolozsvár, 1977). Több tanulmányában a modern szövegnyelvészet eredményeit gyümölcsözteti a stilisztikai kutatásban (RRL. XX, 421–424; XXI, 117–120). – J. Nagy Mária könyve (*A szó művészete.* Bevezetés a stíluselemzésbe. Bukarest, 1975) az irodalmi szövegelemzés új módszereit foglalja össze, a Murvai Olga szerkesztette antológia pedig tíz olyan tanulmánynak a magyar fordítását tartalmazza, amelyek a stíluselmélet újabb problémái iránt ébresztenek érdeklődést (*Stilisztikai tanulmányok.* Bukarest, 1976).

A konkrét kutatások ebben az időszakban tanszéki tervmunkaként a magyar impresszionista stílusra összpontosultak. A szöveg nyelvi elemeinek leírásában a modern nyelvészet egzakt kritériumai és technikája hódít teret. E kutatások eredményeinek egy része már nyomtatásban is megjelent, például a következő témakörökben: Fonetika-verstan (Tiszai: NyIrK.

XVIII, 313–320; Túros Endre), szemantika (P. Dombi: NyIrK. XVIII, 111–119; Zoltán Ildikó: NyIrK. XIX, 25–36), szemantika és szintaxis (Szabó Z.), nominális szerkesztésmód (Dobos B. Magda: *A nominális szerkesztésmód a magyar impresszionista szépirodalomban.* Bukarest, 1979), szabad indirekt stílus (Murvai Olga: NyIrK. XVIII, 91–97; MNy. LXXV, 170–175) (vö. még: *Tanulmányok a magyar impresszionista stílusról.* Bukarest, 1976).

Az említett tervmunkán kívül széles körű egyéni kutatómunka is folyik. J. Nagy Mária több tanulmányt közölt Vajda Jánosról (NyIrK. XIV, 27–38; XVIII, 103–110). P. Dombi Erzsébet a szinesztézia vizsgálatával foglalkozott behatóan (RRL. XV, 571–577; XVI, 47–52; Nyr. XCV, 15–28; CLTA. VIII, 175–180; Poetics XI, 23–44). Elméleti kutatásainak eredményeit az impresszionista stílus tanulmányozásában gyümölcsöztette (*Öt érzék ezer muzsikája.* A szinesztézia a Nyugat lírájában. Bukarest, 1974). Cs. Gyímesi Éva egyik tanulmányában a fonetikai és szemantikai paralelizmust vizsgálja a modern líra tárgyias-intellektuális stílusában (NyIrK. XVI, 23–35). Egyébként ennek a stílusnak a vizsgálata áll kutatásai középpontjában: közelebbről a tárgyias-intellektuális stílus definiálása, főbb stilisztikai jegyeinek feltárása, a romániai magyar irodalom stílusvonulatának feltérképezése *(Találkozás az egyszerivel. Kísérlet mai líránk értelmezésére.* Bukarest, 1978). Kutatásaiban gyümölcsözően alkalmazza a pragmatikai szempontot. Ez jellemzi például a mondattan stilisztikájának korszerűsítését sürgető tanulmányt (Nyr. XCIX, 143–156).

A leíró stilisztikai kutatások mellett a történeti stilisztika terén is mutatkoznak eredmények, főleg Szabó Zoltán jóvoltából, aki már a hatvanas években megjelent több tanulmányában megkísérelte tisztázni a diakronikus sztilisztika számos elméleti problémáját. Összegező jellegű munkája, a *Kis magyar stílustörténet* (Bukarest, 1970) átfogó képet nyújt a magyar szépírói stílus kialakulásáról és fejlődéséről a kezdetektől napjainkig.

Nyelvművelés, a nyelvi műveltség emelése

Az előbbiekben sorra vett nyelvtudományi kutatások nemcsak magát a nyelvtudományt gazdagítják, hanem a nyelvet beszélő közösség nyelvi műveltségét is gyarapítják, nyelvi ön-

tudatát is erősítik. A könyv alakban megjelent munkák példányszáma azt jelzi, hogy a szakközösség mellett nagy a szélesebb olvasóközönség érdeklődése is. Ennek a kettős igénynek a kielégítésére a legtöbb szerző tudatosan is törekszik, és ez természetes is, bár az állandó egyensúlyozás a szaktudományos igényesség és a közönség számára való érthetőség között sok, nem mindig kikerülhető buktatóval jár.

Van azonban a nyelvtudománynak egy ága, ez az alkalmazott nyelvészet, amelynek művelői a lehető legközvetlenebbül próbálnak beleavatkozni, a jobbítás szándékával, a nyelvhasználat közösségi ügyeibe. Ilyen jellegű tevékenység a nyelvművelés. Ennek elvi kérdéseivel, konkrét hazai feladataival többen is foglalkoztak, így Szabó T. Attila (vö. az *Anyanyelvünk életéből* I. és II. fejezete), Gálffy Mózes, Márton Gyula és mások. Az ötvenes évek elején *Írjunk, beszéljünk helyesen* (Bukarest, 1952) címmel Márton Gyula jelentetett meg egy könyvecskét a legfontosabb helyesírási, szóhasználati és grammatikai tudnivalókról. A hatvanas évek végétől több napilap és irodalmi lap indított nyelvművelő rovatot, a rádió is sugároz nyelvművelő előadásokat, újabban meg a televízió is bekapcsolódott a nyelvi ismeretterjesztésbe. 1970-ben Nagy Kálmán jelentkezett egy nagysikerű nyelvművelő könyvecskével: *Kis magyar nyelvtankönyv különös tekintettel a nyelvhelyesség mindennapi kérdéseire.* Négy év (1968–1972) gazdag nyelvművelő irodalmának teljes könyvészetét is tartalmazza az a válogatás, amely Gálffy Mózes és Murádin László szerkesztésében jelent meg 1975-ben (*Anyanyelvünk művelése).* Ugyanebben az évben hagyta el a nyomdát Cs. Gyímesi Éva hatásos cikkeinek gyűjteménye, a *Mindennapi nyelvünk. Szavak titka* a címe Murádin László könyvecskéjének, amelynek írásait nyelvművelő rovatában megjelent cikkeiből válogatta a szerző (Kolozsvár, 1977).

A nyelvművelés hazai képviselői jól tudják, hogy a nyelvromlás ellen nem lehet csupán a hibák, a vétségek üldözésével küzdeni. Nem felesleges az sem: felfedni a felesleges idegen szót, a hibásan használt szóalakot, a rossz vonzatot stb., ez azonban hatásában gyakran nem több, mint talicskával és lapáttal állni neki a hegynek. Ennél jóval fontosabb a nyelvi műveltség emelése, a nyelvi öntudat erősítése már a gyermek-

kor első éveitől. Csak így lehet elérni azt, hogy mindenki számára zökkenőmentes legyen az átváltás az otthoni (családi) nyelvváltozatról a köznyelvre és fordítva, hogy a kétnyelvűség is tudatos legyen, és ne kevertnyelvűség (még a szaknyelvben és a hivatali nyelvben sem), hogy minél több emberben legyen meg az önkifejezés igénye és képessége. Ezt a célt is szolgálta a Gálffy Mózes, Kelemen Béla, Márton Gyula és Szabó T. Attila gondozásában 1969-ben megjelent *Helyesírási Tájékoztató* (ennek átdolgozott kiadása 1978-ban jelent meg *Magyar helyesírási szótár* címen, Balogh Dezső, Gálffy Mózes, Kelemen Béla és Szabó T. Attila szerkesztésében). A nyelvelmélet alapkérdéseit, a nyelvtudomány ágait és legfontosabb módszereit Péntek János, Szabó Zoltán és Teiszler Pál foglalta össze a nagyközönség számára *(A nyelv világa.* Kolozsvár, 1972), Péntek János és Teiszler Pál egy általános nyelvészeti antológiát is kiadott (*Nyelvelméleti tanulmányok.* Bukarest, 1975). Máté Jakab és Schweiger Paul a modern nyelvészeti irányzatokról írt tömör tájékoztatót (*Nyelvészet és matematika.* Kolozsvár, 1977). Elméleti igényességével, nyelvfilozófiai tájékozottságával, gondolatainak eredetiségével és meggyőző kifejtésével Szilágyi N. Sándor *Világunk, a nyelv* című könyve (Bukarest, 1978) már jóval túllép a nyelvi, nyelvtudományi ismeretterjesztés körén.

Legfontosabb azonban, mint már jeleztük, az anyanyelv iskolai tanulmányozása, épp az anyanyelvi nevelésre a személyiség fejlesztésében betöltött központi jelentősége miatt. Az anyanyelvi nevelés tartalmi és metodológiai korszerűsítésének gyakorlati irányításában kulcsszerepet vállaltak a tanár-továbbképző intézet kolozsvári fiókjának magyar szakos előadói (Kuszálik Piroska, Péterfy Emília, illetőleg Tibád Levente), az egyetem pedagógiai-módszertani tanszékének metodistái (Debreczi Sándor, majd Nagy Géza és P. Dombi Erzsébet), valamint az akadémia pedagógiai kutatóintézetének magyar szakos munkatársai (Nagy Jenő, Györffy Ibolya).

A Pedagógiai és Didaktikai Könyvkiadó kezdettől fogva különös figyelmet szentelt az anyanyelv tanításával kapcsolatos elméleti és gyakorlati jellegű kiadványoknak. Kuszálik Piroska és Szabó Hajnal kézikönyve (*Nyelvtantanítás.* A magyar nyelvtan tanításának módszertana. V–VIII. osztály. Bukarest,

1968) után Debreczi Sándor módszertani munkái (*A magyar nyelv és irodalom tanítása.* Bukarest, 1970; *A helyesírás tanítása.* Bukarest, 1973. – társszerző Szabó Hajnal) érdemelnek figyelmet. Az elemi iskolai anyanyelvi nevelés elvi és módszertani kérdéseiről két kiadvány is napvilágot látott Kuszálik Piroska és Péterfy Emília tollából (*Gyakorlati útmutató a nyelvtan és a helyesírás tanítására az I–IV. osztályban.* Bukarest, 1969; *A tanító kézikönyve.* Anyanyelvi nevelés az I–IV. osztályban. Bukarest, 1977).

Az említett kiadó szerkesztőinek érdeme az is, hogy az iskolai tankönyvek lépést tudtak tartani az anyanyelvi nevelésnek a társadalmi követelményektől támasztott egyre összetettebbé váló feladataival. Már a nyelvtankönyvek szerzőinek puszta névsora is fémjelzi, hogy valóban felelősségteljes munkának tartják nyelvészeti körökben az anyanyelv iskolai tanulmányozásának ügyét, hiszen a módszertan gyakorlati kérdései mellett csaknem valamennyien egyben a nyelvtudomány valamely ágának is aktív művelői: Balogh Dezső, P. Dombi Erzsébet, Kuszálik Piroska, Málnási Ferenc, Nagy Jenő, Nagy Kálmán, Zoltán Ildikó.

A tanulók anyanyelvi műveltségéhez kapcsolódnak két ismert pszichológusunknak, Farkas Cs. Magdának és Fodor Katalinnak a gyermeknyelvvel, illetőleg a verbális intelligenciával kapcsolatos nyelvlélektani vizsgálódásai is.

A romániai magyar nyelvészeti kutatómunkát elismerés és megbecsülés övezi. Ez elsősorban azoknak az intézményeknek az anyagi és erkölcsi támogatásában nyilvánul meg, amelyekhez a kutatók tartoznak, így mindenekelőtt a kolozsvári egyetem támogatásában. A megjelent kiadványokat az olvasóközönség érdeklődéssel fogadta, a hazai és a külföldi szakkritika kedvező visszhangja sem maradt el. Ahol magyar nyelvészeti, finnugrisztikai kutatásokkal foglalkoznak a világon, mindenütt számon tartják a romániai magyar nyelvészet eredményeit. Nem véletlen, hogy két nyelvészünket, Szabó T. Attilát és Márton Gyulát a Finnugor Társaság is tagjai sorába választotta. Szabó T. Attilát 1977-ben a Magyar Tudományos Akadémia választotta tiszteletbeli taggá, az RSZK Akadémiája pedig a Cipariu-díjat ítélte oda az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* első kötetéért.

RÖVIDÍTÉSEK

CLTA.	Cahiers de linguistique théorique et appliquée
Erd Tud Füz.	Erdélyi Tudományos Füzetek
FD.	Fonetică şi dialectologie
MNny.	Magyar Népnyelv
MNy.	Magyar Nyelv
MNyj.	Magyar Nyelvjárások
NyIrK.	Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények
Nyr.	Magyar Nyelvőr
RRL.	Revue Roumaine de Linguistique
SCL.	Studii şi cercetări lingvistice
StUBB.Phil.	Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Series Philologia